

Валентин Петрик
(кандидат наук з державного управління, доцент, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного відділу історико-археологічних досліджень МІДЦ,
вчений секретар Міжнародної академії богословських наук)

Катерина Прокоф'єва
(завідувач Департаменту культурних проєктів, член ГІС асоціації України)

ПРИРОДНІ УМОВИ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНИХ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗМІН НА ПОЧАТКУ ПРАВЛІННЯ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА В КИЄВІ

У статті розглянуто причини та мотиви, які спонукали князя Володимира створити новий, як додаток до існуючого, пантеон язичницьких богів у Києві відразу після захоплення великокняжого столу. Зроблено системний та структурний аналіз історичних і природних процесів, характерних для Київської Русі останньої чверті X ст.

Ключові слова: пантеон, Володимир, Київська Русь.

В статье рассмотрены причины и мотивы, побудившие князя Владимира создать новый, в дополнение к существующему, пантеон языческих богов в Киеве сразу после захвата великокняжеского стола. Сделан системный и структурный анализ исторических и природных процессов, характерных для Киевской Руси последней четверти X в.

Ключевые слова: пантеон, Владимир, Киевская Русь.

This paper deals with the causes and motives that prompted Prince Vladimir create a new one on top of the existing one, the pantheon of pagan gods in Kiev immediately after capturing the grand table. A systematic and structural analysis of historical and natural processes characteristic of the Kievan Rus last quarter of the tenth century.

Keywords: Pantheon, Vladimir, Kievan Rus.

Спробуємо зробити ретроспективний аналіз часу створення князем Володимиром київського пантеону. Вважаємо, що такий підхід допоможе створити об'єктивне уявлення – яким чином на життя населення як стародавнього Києва, так і Київської Русі взагалі, мало вплинути це рішення. Якими були дійсні мотиви та цілі Володимира?

За характером досліджень цієї теми можна виділити «дореволюційний» (до 1917 року) та «післяреволюційний» періоди.

Сучасні дослідники язичницьких вірувань та міфології акцентують увагу на дослідженні світоглядних вірувань, залучаючи археологічні джерела [3; 5; 6; 11].

Слід зауважити, що спроби відтворення історичної ситуації в столиці Київської Русі часів кн. Володимира обходять увагою (з певних причин) останні досягнення таких неісторичних дисциплін, як теорія систем, палеогеографія та палеоботаніка. Їх роль у відтворенні історичного процесу, на жаль, недооцінюється.

На кн. Володимира та наших предків – давніх киян – безпосередньо впливали такі фактори:

- місце кн. Володимира в розподілі спадщини кн. Святославом;

- реальні умови реалізації владних повноважень братами-нащадками, вплив на них дружинного та боярського оточення;
- природні явища сезонно-календарного характеру;
- природні явища планетарного характеру, пов'язані з глобальними змінами – клімат і ландшафт у місцях проживання;
- вплив природних факторів на суспільно-господарське життя Київської Русі;
- міграційні явища, процеси асиміляції та дисиміляції;
- господарсько-племянний уклад.

Спробуємо уявити, у яких умовах Володимир приймав рішення, які явища й фактори йому доводилося враховувати? Ці чинники, на нашу думку, доцільно розділити на три окремі групи:

- явища, які мають космічний і планетарний онтогенез, як умови непереборної сили, що потребують рефлекторного реагування і пов'язані з цим потреби, викликані сезонно-календарним веденням господарства;
- умови, сформовані характером соціальної структури давньослов'янського суспільства Київської Русі другої половини X ст.;
- зовнішні системні фактори впливу оточуючого Київську Русь антропогенного середовища.

Пропонуємо разом відтворити той час – створити своєрідний макет ситуації. Такий підхід дасть певне бачення часу, у якому діяв кн. Володимир, чому і з яких причин він приймав рішення наприкінці X ст.

У 970 році Святослав, вирушаючи в похід, з якого йому не судилося вже повернутися, поділив Руську землю між трьома синами. У Києві княжив Ярополк, в Овручі – Олег, у Новгороді – Володимир.

Володимир Святославич народився близько 960 року. На момент, коли він обійняв княжіння в Новгороді, йому виповнилося 10 років. Без сумніву, за відсутності поряд старших близьких родичів молодого князя вся повнота влади фактично опинилася в руках його дядька – Добрині. Інакше кажучи, як дії, так і рішення молодого князя відображали насамперед прагнення дружинників і бояр, які входили до його оточення.

Така атмосфера відповідним чином формувала цінності й прагнення самого князя. Язичницьке поняття про помсту (як мотив нападу на старшого в роду Ярополка), бажання подолати наслідки свого позашлюбного принизливого походження (стерти клеймо «робичича»), жадоба до влади, яка підігрівалася найближчим оточенням – стали головними мотивами, що формували поведінку та рішення нового Великого князя Києва та Київської Русі Володимира.

Явища природного характеру мали непереборну силу, відповідно, з такої природи речей витікала необхідність реагування на них певним чином. Інколи – реагування швидкого, невідкладного. Оточуюче середовище створювало незнані раніше загрози, вимагало йти на ризик, але водночас надавало й нові можливості.

Можливість аналізу ситуації того часу стала більш актуальною після впровадження в ландшафтознавство у 70-х роках XX ст. системного підходу. **Це було пов'язано з постановкою проблеми вивчення просторово-часової організації ландшафту.** Керівний принцип такої організації геосистем полягає в тому, що зовнішні чинники і пов'язані з ними процеси різного масштабу й різної тривалості характеризуються якісною своєрід-

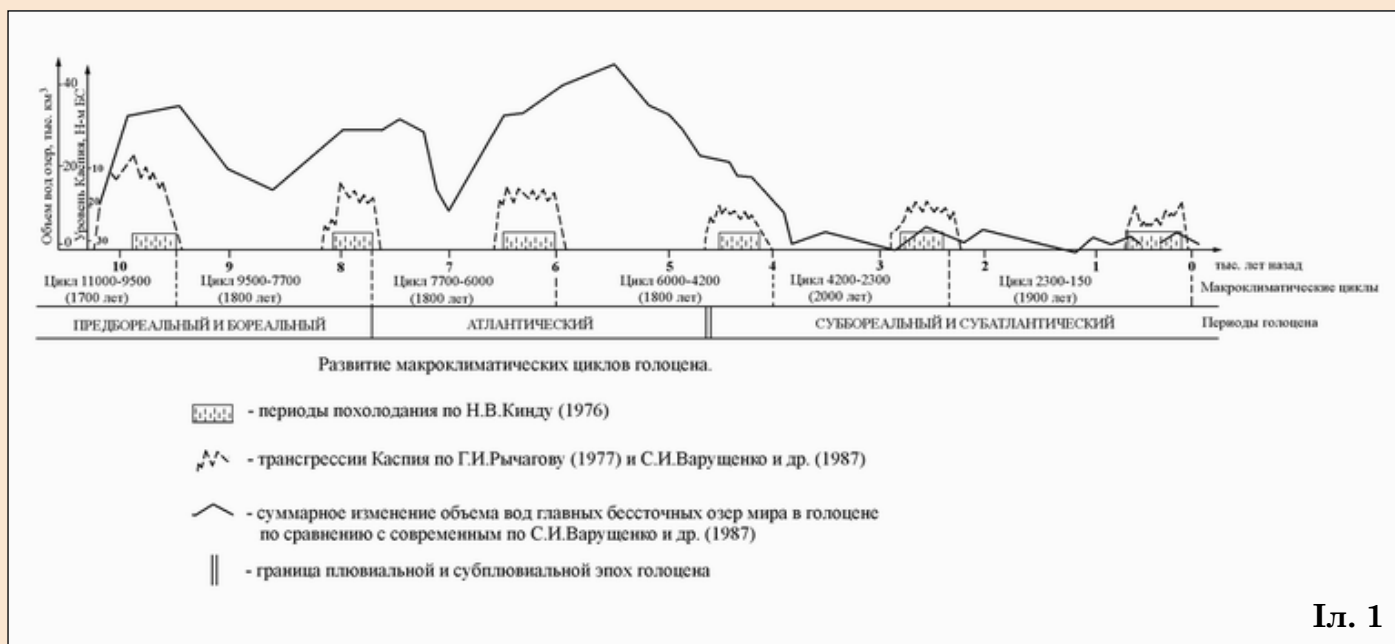
ністю, що **приводить до виникнення в геосистемах**, охоплених впливом цих факторів, **нових якостей** [14].

Географічна оболонка Землі перебуває в стані постійної зміни під дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. **Неважко помітити, що такі зміни відображають структурну перебудову глобальної системи циркуляції вологи.** Якщо рівні внутрішніх водойм падають, міліють і зникають річки, то **населення переселяється в заплави і освоює їх.**

На клімат нашої планети серйозний вплив робить також астрономічний фактор – що своєю чергою спричиняє похолодання та зволоження клімату Землі в цілому [9] з періодичністю у 2000 років.

Саме у 2000-річний цикл із найменшою похибкою вписуються сучасні дані по періодизації голоцену, палеогеографічні реконструкції Понто-Каспію і особливо – хронологія археологічних культур, з якої є найбільш широко представлений взаємопов'язаний матеріал [9].

Є. П. Борисенков і В. М. Пасецький [2] на онові літописних джерел Давньої Русі за останнє тисячоліття виділили для Європи дві якісно різні кліматичні епохи: малий кліматичний оптимум, **який припав на VIII–XII ст.** і малий льодовиковий період – XIII–XVIII ст.

На графіку (іл. 1) видно, що IX–XII ст. – теплий період, який характеризується також збільшенням аридності в Середземномор'ї та Європі. Це добре відомий у палеокліматології Малий Кліматичний Оптимум, званий також **«архизькою перервою»**.

Якщо час Фанагорійської регресії Чорного моря, **рівень якого впав в її нижньому піку на 9 м нижче сучасного**, пов'язаний з пониженням рівня Світового океану, то детальні дослідження в Ріонській низовині й Західному Криму показують, що низький («фанагорійський») рівень Чорного моря зберігався, імовірно, майже до кінця I тис. н. е. **Лише в X ст. н. е. почалася остання фаза трансгресії** (Д.В. Церетелі називав її «лазькою»).

При цьому *було затоплено багато античних міст на берегах Чорного моря*. Ознаки трансгресивного підняття рівня моря в кінці I тис. н. е. загалом узгоджуються з даними про динаміку заледеніння високогірного Кавказу.

Таким чином, голоценовий етап розвитку *як Балтійського, так і Чорного морів* характеризується трансгресивними і регресивними фазами, причому після проникнення океанічних вод у западини Чорного та Балтійського морів на рубежі раннього та середнього голоцену *ці басейни розвиваються синхронно*. Пік голоценової трансгресії, *коли рівень обох басейнів на 3–4 м перевищував сучасний*, припадав на пізню пору середнього голоцену (суббореальний період).

Утім, на кривій *у цю холодну епоху відзначається позитивна аномалія IX–XII ст.*, коли температури знову опинилися на рівні сучасних. Відповідно, рівень водойм у басейнах на території Київської Русі в другій половині X ст. перевищував сучасний на 1,5–2 м.

Для стоку великих річок Руської рівнини, незважаючи на вельми «розмитий» характер прояву, уловлюються цикли, які розвиваються в інтервалах 30–45 і 70–90 років. У зміні гідрологічного режиму безстічних водойм аридних і субаридних районів добре простежуються цикли в 3–4, 7–11, 35–45 та 70–90 років.

У цілому клімат у X ст. відрізнявся великою мінливістю. Суха фаза тривала з кінця IX ст. до середини X ст. (890–950 рр.). У цей період повторюваність посух у Європі, зокрема в басейні Дніпра, збільшувалася на тлі підвищення зволоженості й суворості зим у регіоні.

У X ст. суворі зими відзначалися (у цікавий для нас період) у 968, 974/75, 979 роках. Зима 974/975 років була суворою і тривалою (з 6 листопада по 16 березня).

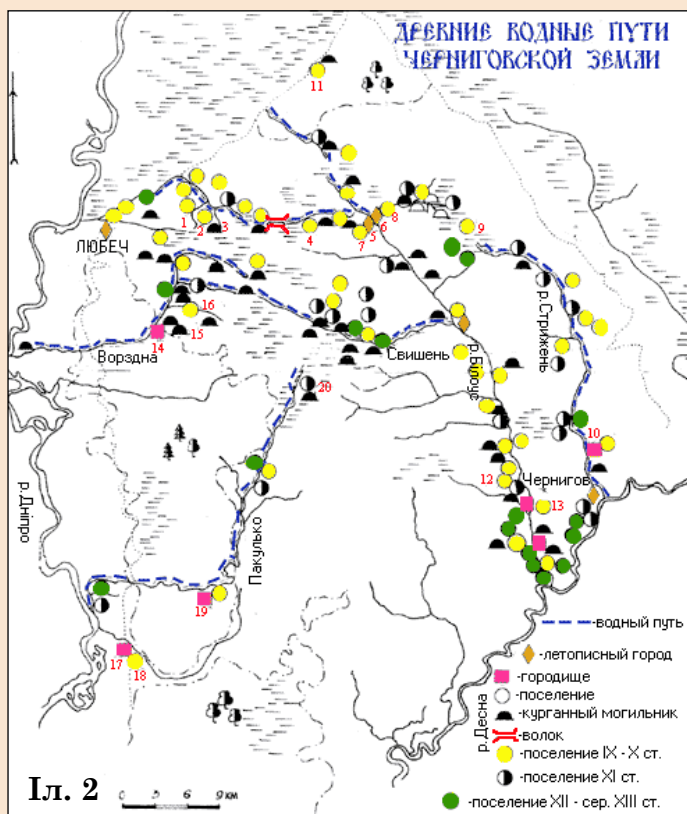
Недороди від посух були в 963, 975, 976, 978 роках. У 962, 975 і в 976 роках неврожай від сильної посухи відзначався на південному сході і південному заході Руської рівнини. *У 978 році недороди теж були зумовлені посухою*. Надлишково зволуженими у Європі були 966, 969, 979 роки. Це роки, які передували створенню пантеону Володимиром, саме вони мали бути пов'язані у свідомості племен, які населяли Київ та підлеглі йому місцини, з гнівом та карою Богів.

У результаті аналізу впливу палеоклімату на ведення сільського господарства на теренах Руської рівнини в I тис. н. е. можливо констатувати: *у Західній Європі – 379* років з екстремальними погодними умовами, у тому числі *169* – надзвичайно неврожайних, голодних років; *у Східній Європі – 239* років з екстремальними погодними умовами, у тому числі *103* – надзвичайно неврожайних, голодних роки. Тобто сільгоспугіддя, розташовані в басейні Дніпра, були фактично головним, з-поміж можливих, джерелом, яке задовольняло попит постачання сільгосппродукції на міжнародні ринки як Балтики, так і Середземномор'я.

Чим була характерна структура суспільства у третій чверті I тис. н. е.? Серед слов'янських племен завершився процес розкладання первіснообщинних відносин. Родова громада змінюється територіальною. Цей процес був зумовлений змінами в економічному житті, системі землеробства і землекористування.

У I тис. н. е., як відомо, основним заняттям населення Руської рівнини було землеробство. Слов'яни швидко освоювали території у лісовій зоні. Посівна площа істотно розширювалася.

Основним видом транспортних торговельних шляхів у Київській Русі були водні. Пропонуємо. Як своєрідний еталонний зразок розглянемо характер господарсько-економічних процесів на прикладі Чернігівської землі, оскільки остання підлягла майже суцільному археологічному обстеженню [7].

Поряд зі стратегічними водними магістралями значну роль у густозаселених територіях доменіальних володінь чернігівських князів відігравали внутрішні шляхи, які з'єднували важливі стратегічні пункти й окремі мікрорегіони.

Найважливішими на цих шляхах були вузлові пункти: волоки, проходи серед боліт, де зафіксовано зосередження значних курганних груп та поселень. Населення певною мірою було пов'язане з їх обслуговуванням і брало участь у торгівлі. Після виявлення поселень, розміщених у вузлових пунктах, у результаті багаторічної фіксації на них підйомного матеріалу, проведення на деяких з них розкопок **стало можливим поставити питання про проходження в цьому районі як транспортної магістралі міжнародного значення, так і внутрішніх торговельних шляхів.**

Функціонування цих водних шляхів, зокрема, їх логістичний потенціал, забезпечували вузлові пункти різноманітного призначення: проходи серед боліт, волоки, де зафіксовано зосередження значних курганних груп і поселень. Також цей потенціал підтримувався шляхом залучення місцевого населення до обслуговування саме транспортних потреб (будівництво й ремонт рухомого складу), зберігання товарної маси, проведення поточних робіт та операцій. Після виявлення поселень, розміщених у вузлових пунктах, у результаті багаторічної фіксації на них підйомного матеріалу, проведення на деяких з них розкопок стало можливим поставити питання про проходження в цьому районі як транспортної магістралі міжнародного значення, так і внутрішніх торговельних шляхів.

Результати досліджень свідчать, що існувало певне розділення функцій між ключовими пунктами та округою. Наявність імпортованих речей у культурному шарі перших та майже повна відсутність імпорту в культурному шарі поселень округи свідчить про залучення цих ключових пунктів до проведення торговельних операцій – вони були центрами, які акумулювали товарну продукцію округи і здійснювали безпосередньо торговельні операції.

Ми ведемо мову про межиріччя Десни й Дніпра, між Любечем та Черніговом, загальною площею близько 1,5 тис. кв. км, та розкопки широкими площами ряду поселень і курганних могильників. Особливістю дослідження цих територій є використання великомасштабних карт із нанесеною гідрографічною сіткою за станом до проведення меліоративних робіт. Загалом на карту цього регіону нанесено 16 городищ, 188 поселень та 89 курганних могильників (іл. 2).

Відгалуження Дніпровського водного шляху, яке з'єднувало Любеч із Черніговом по річках Муравля, Білоус, було однією з найважливіших транспортних магістралей у даному регіоні.

Як свідчать проведені дослідження, було ще два шляхи з Дніпра вглиб густозаселеної території. Вони проходили по невеликих лівих притоках Дніпра. Один з них – річкою Ворздна до с. Клонів, а далі її правою притокою до верхів'їв найбільшої притоки р. Білоус – Свишень (27 км). Не виключено, що було ще одне відгалуження: від с. Клонів до верхів'їв р. Ворздна, а далі через заболочену низину і в праву притоку р. Свишень. За відомостями старожилів, під час водопілля між цими річками (у середині ХХ ст.) водорозділ був відсутній.

Річка Ворздна на відстані 15 км від гирла проходить по території, вкритій лісами й незаселеній через непридатність ґрунтів для сільськогосподарської діяльності. При виході із цієї зони розміщене мисове городище, яке не має культурного шару, поблизу – один з найбільших курганних могильників, що збереглися на Чернігівщині (понад 200 насипів). За матеріалами розкопок він датується другою половиною Х – початком ХІ ст. Серед поховального інвентарю – зброя, привозні речі, виявлено поховання в зрубній домовині.

За 2 км на обох берегах лівої притоки р. Ворздна розташоване поселення Клонів (Х–ХІІІ ст.) – одне з найбільших у цьому регіоні (площа понад 5 га). Усі ці пам'ятки зосереджені у вузловому пункті водного шляху.

Виявлені на поселеннях і в курганах предмети імпорту надходили в основному з держав Сходу, Візантії, Причорномор'я або Північного Заходу. Предметами масового ввезення були скляні та кам'яні намистини, браслети, амфори. Усі ці предмети можна було отримати лише в обмін на продукцію сільського господарства, промислів та в оплату послуг за обслуговування шляху.

На курганному могильнику біля с. Пересаж розкопано 40 курганів [12, с. 100–106]. С.С. Ширинський генетично пов'язує їх з поселенням Х–ХІІІ ст., розміщеним за 800 м від могильника і датує 80–90 роками Х ст. Якщо у визначенні дати не виникає сумніву, то його належність тільки сільському населенню маловірогідна. По-перше, на могильнику, який має вузькі хронологічні рамки, зафіксовано понад 130 насипів, що не характерно для сільських кладовищ Х ст. даного регіону. По-друге, як зазначає сам

автор, в окремих курганах було зафіксовано залишки домівок мертвих, знайдено зброю (бойова сокира, дротик, сагайдак зі стрілами, вістря стріл), виявлено ряд привозних речей.

Наявність саме цього могильника дуже важлива. Адже по датам існування він чітко синхронізується з часом існування нового пантеону кн. Володимира. Такий збіг з великою вірогідністю ми можемо пояснити тим, що існування обох цих об'єктів викликано впливом одних і тих самих системо формуючих чинників. Такими, за нашим припущенням, могли стати зміна рівня басейнів водойм, наявність товарної маси зерна, перебіг контролюючих, регулюючих, обслуговуючих та охоронних функцій (принаймні їх частини) від причорноморських грецьких колоній до Києва (на південному) і Новгороді (на північному напрямках) (чому виникла необхідність у цих двох пантеонах).

На користь такого припущення свідчить те, що в розкопаних у цьому регіоні

інших курганах (понад 10 сільських могильників X–XI ст.) подібні речі відсутні; залишків домівок мертвих не зафіксовано. **Вірогідно, частину поховань на могильнику біля с. Пересаж слід пов'язати з похованням купців-воїнів, що може знайти своє підтвердження в розташуванні цього могильника на вузловому пункті водного шляху.**

Періоди інтенсивного функціонування цих шляхів відігравали сприятливу роль у розвитку регіонів. Населення тягнулося до торгових магістралей, унаслідок чого береги річок і озер вздовж шляхів щільно заселялися.

Розгалужена річкова система надавала можливість здійснювати зв'язок між Черніговом і Любечем двома шляхами. Вони фіксуються завдяки скупченням давньоруських поселень, **більшість яких виникла саме в X ст.**

Отже, попередній аналіз геокліматичного стану території Київської Русі, стану водних шляхів та структурний аналіз «еталонної» території дає підстави стверджувати, що в другій половині X ст. внаслідок змін планетарного характеру відбулися суттєві зміни продуктивності як господарського та логістичного потенціалу територій, так і господарчого укладу населення. Ми спостерігаємо також розділення населених пунктів та місць поховань за якісними параметрами – структуруванням території. Це своєю чергою активізувало внутрішній товарообіг та сприяло зростанню зовнішньої торговельної (орієнтованої на імпорт) активності регіону.

Яким чином такі зміни мали вплинути на язичництво, на його роль для Київської Русі, на рішення кн. Володимира створити цей новий, не традиційний для усталених язичницьких уявлень того часу київський пантеон?

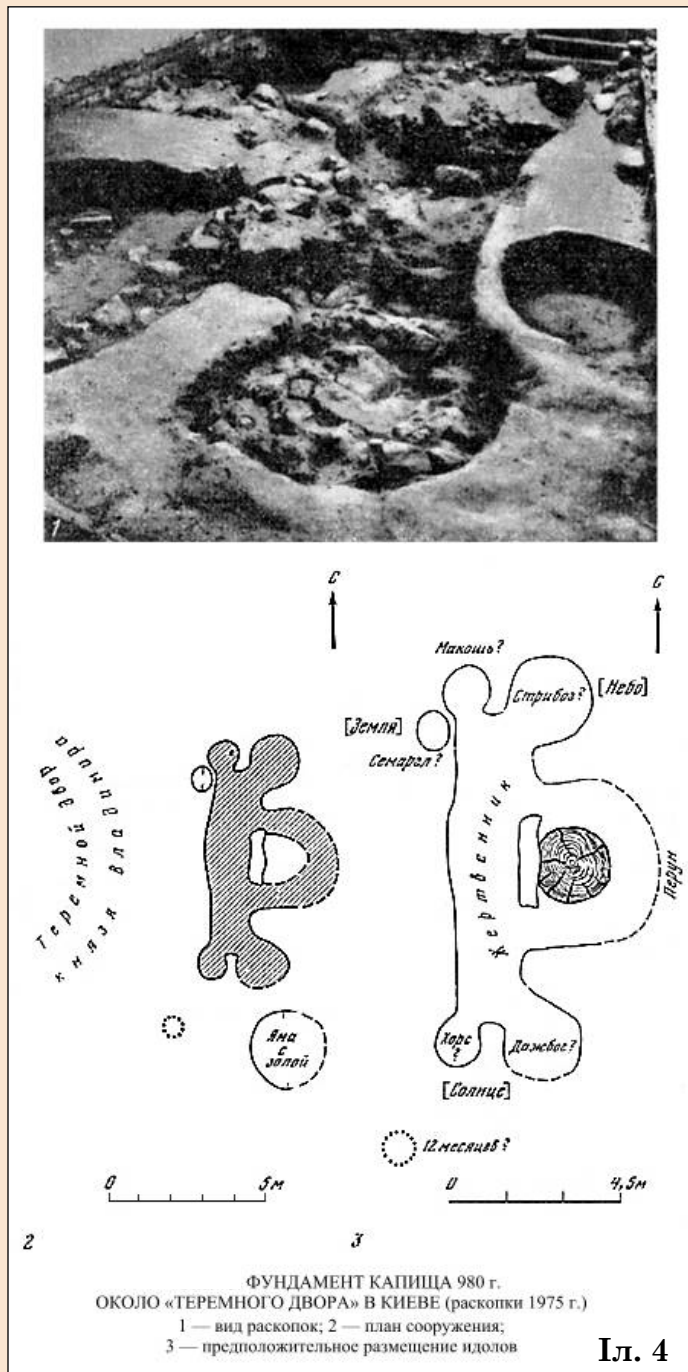
Те, що ми маємо на увазі в цій публікації під терміном «язичництво» – є сукупністю міфологічних уявлень давніх слов'ян часу їхньої єдності (до кінця I тис. н. е.). А саме – слов'янська міфологічна система епохи ранньодержавних утворень кінця X ст. н. е.

Уточнимо, що наша мета в даному випадку – аналіз впливу мотивуючих чинників на зміни (у тому числі – створення нового пантеону), які відбувалися в суспільстві Київської Русі, зокрема в Києві. Чи був новостворений пантеон вершиною язичницької ієрархії? Чим викликана саме така сукупність богів, які були розміщені в цьому новому святилищі, яке розмістилося просто на протилежному від стародавнього святилища боці теремного двору кн. Володимира? Для відповіді на ці питання потрібно окремо проаналізувати функції вищої міфології та функції нижчої міфології.

Створений кн. Володимиром київський пантеон (іл. 3) містив виключно представників вищої міфологічної належності.

Вищий рівень виник на пізнішому етапі розвитку релігійного мислення. Він характеризується найбільш узагальненим типом функцій богів (ритуально-юридична, військова, господарсько-природна), їх зв'язком з офіційним культом. Нижчий рівень – це власне міфологічна сфера, тоді як вищий – сфера релігійна.

Основний пантеон язичницьких богів східних слов'ян найбільше відомий за релігійною реформою кн. Володимира. Утім, яким пантеон був до того? Можна припустити, що ієрархія цього княжого пантеону 980 року аж ніяк не повністю збігалася з дійсною ієрархією божеств у міфологічній свідомості народу. О.Є. Левкієвська зазначає: «... є всі підстави вважати, що цей пантеон був досить штучним утворенням, він, швидше, допомагав Володимиру вирішувати політичні завдання, ніж відбивав розвиток реальних народних вірувань» [8].

Оглянемо перелік вищих богів, яким знайшлося місце в пантеоні кн. Володимира (іл. 4):

➤ **Перун** вшановувався як вищий бог у київському (саме в київському) пантеоні, про що свідчить його місце в переліку і в споруді.

➤ **Хорс** – божество, пов'язане із сонцем, як і Дажбог. Він – божество сонячного світила, але не сонячного світла й тепла, представляв собою якесь невіддільне доповнення до образу Дажбога – Світла, подавача земних благ. Бог Сонця Хорс в уявленнях слов'ян був білим конем, який біжить зі сходу на захід.

➤ **Дажбог і Стрибог**: ця пара (Дажбог – «подавач багатств» і Стрибог – «поширювач», «розсіювач багатств») асоціює зв'язок першого із сонцем, а другого – з вітром.

➤ **Симаргл/Симургл**, за Б.А. Рибаківим, – божество насіння, паростків та коренів рослин; охоронець пагонів і зелені. У більш широкому сенсі – символ «озброєного добра».

➤ **Мокоша** – єдине жіноче божество давньоруського пантеону. За гіпотезою Б.А. Рибаків, ім'я «Мокоша» означає «матір щасливого жереба», богиня удачі, долі.

При цьому в пантеоні кн. Володимира з-поміж богів вищого кола відсутні не тільки Род (при всій дискусійності його в системі вірувань) і Волос, ми не знаходимо там ні Сварога, ні Ярила.

Перед тим, як вести мову про побудову уявної функціональної моделі, звернемо увагу на ще один, суттєвий, як на нашу думку, чинник. Упродовж майже всього першого тисячоліття рівень басейнів річок має стійку тенденцію до зниження. Відповідно, і це відбивається в результатах археологічних досліджень, у ці часи з вивільненням площ збільшується кількість поселень у заплавах річок, зростає кількість населення, яка проживає в цих нових селищах. Трансгресія, яка відбувається доволі стрімко у Х ст. призводить, окрім іншого, до затоплення заплавл і, **як наслідок – залишає це населення без житла й засобів існування, спричиняючи, сучасною мовою, «гуманітарну катастрофу»**. Це також, без сумніву, мали пов'язати з невдоволенням, карою богів!

У зв'язку з тим, що саме в цей час родоплемінна громада остаточно перетворюється на територіальну і площі землеробства розширюються, люди витіснені із заплавлних поселень мають, з об'єктивних причин, відчути труднощі з облаштуванням у нових місцинах на узвишші (адже місце переселення має забезпечити й засоби існування). Частина цих «біженців» може знайти своє місце в галузі обслуговування водних шляхів (будівництво й ремонт човнів, обслуговування потреб транспортного шляху та життєвих потреб покупців і дружинників).

Інша частина була вимушена шукати притулку в містах. З переселенням до міста ці люди вимушено вступили в новий спосіб існування, який, виходячи з їх колишніх уявлень і усталених культурно-історичних традицій, не міг не здаватися парадоксальним і фантастичним: виживання і перспектива досягнення життєвих благ, набуття нового соціуму (не пов'язаного з річним сільськогосподарським циклом), яким у «жахливо незвичних» (руйнування громад) нових умовах і ставало для них місто, відтепер були пов'язані з незахищеністю, невпевненістю, у певному сенсі і, нарешті, з працею – стражданням. Проте людина, як «вістря стріли еволюції», пов'язувала себе саме з містом, тому що у

феномені міста вона знайшла для себе найбільш адекватну (а для таких «переселенців» – єдину можливу) форму існування, хоча і пов'язану з величезним ризиком.

Це можливо інтерпретувати таким чином, що пантеон не мав виключно релігійного змісту, у ньому було відсутнє виключно сакральне навантаження. Склад пантеону, швидше, нагадує своєрідну версію поєднання «соціально-рятувальної служби» з торговельно-промисловою палатою – там зібрано тих богів, які можуть сприяти стабілізації морально-емоційного стану та певним видом діяльності. Ми бачимо спробу «прямого функціонального використання» язичницьких богів «за призначенням», відповідно до ситуації, яка містила загрози непереборної сили, що змінювалися непередбачуваним чином у відносно короткі проміжки часу. Сучасною мовою такі дії можна характеризувати як рефлекторні спроби реагування на зміну ситуації, яка пов'язана з новими загрозами, новими умовами але водночас – новими чинниками, які створюють інтенсивні джерела й умови концентрації та зміцнення влади, контролю над ситуацією, поповнення князівської казни, сприяють збагаченню дружинної та боярської верхівки. Зрештою, сприяють як зміцненню влади князя і його оточення, так і розвитку торговельно-економічних відносин, розквіту Київської Русі як держави.

Ще одним суттєвим чинником, який мав вплинути на кн. Володимира у створенні пантеону, був прояв трансгресії на північно-чорноморському узбережжі. До моменту критичного наступу берегової лінії на приморські міста-колонії, останні зосереджували у своїй компетенції всі без винятку ланки процесів, пов'язаних зі здійсненням торговельних і розрахункових операцій, з питаннями транспорту, контролю за мірами й вагами, ціноутворенням і т. ін. Це були «стратегічні посередники», які, крім іншого, перешкоджали здійсненню прямих контактів між виробником (*вузловими пунктами землеробських провінцій*) та споживачем – містами Греції.

Зміна ситуації сталася тому, що діяльність, яка забезпечувала ці міжнародні торговельні стосунки за місцем розташування, зі зрозумілих причин, тяжіла до узбережжя, до портових споруд, припортових складів.

Наступ моря примушував торговців відступати. Проте, як це засвідчують розкопки в містах-колоніях (як, наприклад, у Німфеї), місця на схилах терас були зайняті господарчими комплексами різного призначення, що позбавляло господарів можливості маневру на місцевості, мало викликати складнощі майнового та технологічного характеру. На грецьких колоністів теж «розлютилися» їхні боги, наславши таке нестерпне покарання!

Зрозуміло, що в діях Володимира як головуючого князя мали міститися заходи на впорядкування і цього комплексу питань, які не були однозначними для всіх учасників процесу. Однак, відповідно до перетікання частки цих регулюючих та наглядових функцій до Києва (як столиці Київської Русі), це сприяло концентрації влади, яку уособлював Великий князь (у нашому випадку – Володимир).

Цілком імовірно, що для Володимира, як «робичича», як людини, котра все життя доводила всім – і дружині, і боярам, і киянам, а також іноземцям – власну зверхність, побудова пантеону в окресленому сенсі – як інструменту, який демонстрував регулюючу й керівну роль Києва, як системоутворюючого фактора, фактора, який приборкує несамовиту волю богів (*що демонструє нам щорічне зіставлення врожайності зі створенням пантеону*), з огляду на роль нового пантеону в наведенні ладу всередині

держави, регулюванні зовнішніх стосунків, як символу державності, це був вагомий і доцільний крок.

Також пантеон мав, без сумніву, регулюючий вплив на всі верстви киян, упорядковуючи їх роль як мешканців Києва, значення останнього як столиці – центру Київської Русі. Адже, напевно, якщо пантеон використовувався за таким призначенням, то він не просто «існував» – навколо нього була створена певна ритуалізація та підтримувався необхідний рівень сакральності процедур і самого процесу дій (*підтримання вогню під страхом смертної кари*), які відповідали виконанню цього господарчо-торговельного щорічного циклу.

Підсумовуючи, ми хочемо висловити припущення, що сакральне значення пантеону, створеного на початку свого княжіння у Києві кн. Володимиром, має сенс більшою мірою як інструмент закріплення та зміцнення влади Великого князя, як інструмент упорядкування внутрішніх і регулювання зовнішніх торговельно-економічних чинників у нових умовах, які змінювалися непередбачуваним чином.

Вважаємо, що подальший розгляд цієї тематики потребує побудови математичної моделі описаних явищ та процесів і створення, на основі теорії складних систем, при допомозі сучасних засобів програмного забезпечення та ІТ технологій, функціонуючої тривимірної динамічної моделі процесів. Таке рішення може надати дослідникам можливість об'єктивно та неупереджено розглянути різноманітні версії моделей (*відповідно до існуючих беззаперечних артефактів та однозначних висновків*) розвитку історичних процесів у взаємовпливі зі змінами природного середовища та господарської діяльності (*скажімо, щорічна врожайність*), динаміка розвитку яких з'ясована та доведена беззаперечно інструментально-аналітичними методами.

Література

1. Бараш С. И. История неурожая и погоды в Европе (с X в. до н. э. по XVI в. н. э.) / С. И. Бараш. – Ленинград : Гидрометеиздат, 1989. – 237 с.
2. Борисенков Е. П., Пасецкий В. М. Тысячелетняя летопись необычайных явлений природы / Е. П. Борисенков, В. М. Пасецкий. – М. : Мысль, 1988. – 522 с.
3. Гальковский Н. М. Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси : в 2 т. / Н. М. Гальковский. – М., 1913. – Т. 2.
4. Дружинин И. П. Долгосрочный прогноз и информация / И. П. Дружинин. – Новосибирск : Наука, Сиб. отделение, 1987. – 246 с.
5. Иванов В. В., Топоров В. Н. Славянская мифология / В. В. Иванов, В. Н. Топоров // Мифы народов мира. – М., 1982. – Т. II.
6. Кареве Н. Главные антропоморфные боги славянского язычества / Н. Кареве // Филологические записки. – 1872. – III–V.
7. К вопросу территориального развития древнерусской селищной структуры (по материалам Черниговщины) // Проблемы археологии Южной Руси: Материалы ист.-археол. семинара «Чернигов и его округа в IX–XIII вв.»: Чернигов, 26–28 сент. 1988 г. – К., 1990. – С. 73–76.
8. Левкиевская Е. Е. Мифы русского народа / Е. Е. Левкиевская. – М., 2000.
9. Механизмы устойчивости геосистем. – М. : Наука, 1992. – 208 с.

10. *Топоров В. Н.* Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте / В. Н. Топоров // Исследования по структуре текста. – М., 1987. – С. 121–132.
11. *Шеппинг Д.* Мифы славянского язычества / Д. Шеппинг. – М., 1849. – 218 с.
12. *Ширинский С. С.* Курганы X в. – у деревни Пересаж // КСИА. – М., 1969. – Вып. 120. – С. 100–106.
13. *Шнитников А. В.* Внутривековая изменчивость компонентов общей увлажненности. – Ленинград : Наука, 1969. – 244 с.
14. *Юрковец В. П.* Климатические корреляции в плейстоцене и голоцене. Связь изменений условий природной среды с филогенией основных гаплогрупп человечества // VIII всероссийское совещание по изучению четвертичного периода: «Фундаментальные проблемы квартера, итоги изучения и основные направления дальнейших исследований». Сб. статей (г. Ростов-на-Дону, 10–15 июня 2013 г.). – Ростов-на-Дону : Издательство ЮНЦ РАН, 2013. – С. 725–727.